

Marléne Johansson
Göteborgs universitet
Institutionen för hushållsvetenskap

Dåtid - Nutid - Samtid - Framtid Slöjd utifrån ett materiellt och immateriellt angreppssätt

Abstrakt

I denna artikel belyses slöjden utifrån ett materiellt och immateriellt angreppssätt. Slöjden framställs utifrån dess framväxt (dåtid), hur den kan se ut idag (nutid) och hur slöjden utvecklats i samtid i Norden och internationellt och som avslutning förs en diskussion om slöjden i ett framtidsperspektiv. Att uppmärksamma olikheter och låta slöjdundervisningen vara kopplad till elevernas "verklighetsvärld" dvs. den värld som eleverna lever och utvecklas i, materiellt och immateriellt i ett resurs-hushållningsperspektiv, kan ses som ett bidrag till handlingsberedskap inför framtiden.

Sökord: slöjd, kulturtraditioner, materiella och immateriella resurser, handlingsberedskap.

Marléne Johansson
Göteborgs universitet
Institutionen för hushållsvetenskap

Dåtid - Nutid - Samtid - Framtid Slöjd utifrån ett materiellt och immateriellt angreppssätt

Materiella och immateriella resurser

I denna artikel belyses slöjden utifrån ett materiellt och immateriellt angreppssätt. Slöjden framställs utifrån dess framväxt (dåtid), hur den kan se ut idag (nutid) och hur slöjden utvecklats i samtid i Norden och internationellt och som avslutning förs en diskussion om slöjden i ett framtidsperspektiv. Underlaget till artikeln grundar sig på ett föreläsningmaterial om perspektiv på slöjd utifrån ett materiellt och immateriellt angreppssätt.

I själva slöjdprodukten avspeglas människans sätt att leva. Med hjälp av slöjdprodukten kan vi tolka olika situationer och funktioner och tidens förlopp. Genom slöjdprodukten kan både produkt och slöjdprocess tydas. Processen fortsätter med produkten även när slöjdaren har gjort den klar. Produkten för med sig ett budskap när den t.ex. ges bort eller sparas för framtiden. Budskapet tolkas individuellt eller tillsammans med andra utifrån de sociala och kulturella värderingar som råder. Människan skapar slöjdprodukten men slöjdprodukterna återger samtidigt människors livsstilar och värderingar och tidsandan som råder i samhället. Slöjdens produktionsdimension innefattar kunskap om såväl process som arbetsobjektet och situationen som helhet (Lindfors, 1991, 1992).

Slöjdprodukten kan inleda tankeverksamhet om anskaffande av material, skapande och användning av resurser. Resurserna kan vara av både materiellt som immateriellt slag. Genom att bearbeta material - tillverka en slöjdprodukt - utvecklas en respekt både för det materiella som det immateriella. Suojanen (1997) ser slöjden som en del av en hållbar

utveckling utifrån den ekologiska, den kulturella, den sociala och den ekonomiska hållbarheten där områdena står i ständig växelverkan med varandra. Suojanen menar (1997, s. 76-79) att eleven blir ekologiskt medveten genom att arbeta med miljövänliga material, redskap och metoder i slöjden. Slöjdprodukterna får en kulturell hållbarhet om den bygger på folkets egen kulturtradition. Den sociala hållbarheten förutsätter en förmåga att bemästra och förbättra sitt liv. Sparsamhet och återvinning av material och energi, ger en ekonomisk hållbarhet genom att eleverna blir kritiska konsumenter som är medvetna om miljöeffekter.

De materiella och de immateriella kunskaperna skapas i samspel med omgivningen. Barn och ungdomars uppväxtförhållanden samspelar med skola och fritidsaktiviteter och för den vuxne och äldre i kontakt med exempelvis arbetsliv, fritid och med olika institutioner i samhället. I hushållet/familjen skapas en bas till inställningar dels i samspel mellan dess medlemmar och dels i samspel med omgivningen. Under slöjdens framväxt (dåtid) var det för de flesta individer och familjer en nödvändighet att slöjda både ur ett materiellt och immateriellt perspektiv (Johansson, 1995). I högre utbildning utfördes även föremål utifrån materiella och immateriella resurser men ur ett skilt socialt och ekonomiskt perspektiv.

Samhällsförändringar leder till slöjdundervisning

Fram till mitten av 1800-talet utfördes slöjdarbete för egen produktion eller som inkomstkälla i hushållet. Vid industrialiseringens förändringar - när slöjden inte längre fanns med som ett naturligt inslag inom hemmet - växte därför tankar om att införa slöjd som undervisningsämne. I Finland introducerade Uno Cygnæus (1810-1888) som första nation i Europa handarbetet som obligatoriskt skolämne för såväl flickor som pojkar, 1866. Finland är i dag också det land i Norden som har utvecklat slöjdforskningen med egna professorer inom området.

Med hushållens förändringar i industrisamhället började man värna om att det borde finnas undervisning i slöjd i den svenska skolan. Skolan skulle nu ta över en del av det som förut varit hemmets ansvarsområde. Otto Salomon (1849-1907) var förespråkare för slöjden som ett medel för

uppfostran. Salomon blev internationellt känd och Nääs-systemet gjorde svensk slöjd världsbekant (Thorbjörnsson, 1990). Salomons tal och föreläsningar hölls på flera språk och nedtecknades. Många böcker översattes till engelska och andra språk. I samtid utvecklades t.ex. Nääs-systemet till Cuba-systemet (Heidengren, 1906). I dag förekommer slöjd-undervisning med svenska rötter på Kuba utvecklad under kubanska förhållanden till ämnesområdet *Educación Laboral* (Johansson & Lundqvist, 1996; Moreno Herrera, 1997). Trots Kubas stora brist på materiella resurser, finns en stark vilja att i skolan tillvara slöjdämnets förmåga att stimulera till utveckling av de immateriella resurserna. Vi får inte bli hemmablinda utan måste följa hur slöjden tolkas i Norden eller i andra delar av världen i samtid.

En finländsk lektor i textilslöjd beskriver i en serie artiklar skillnader och folkliga särdrag inom kulturer i skilda delar av världen (Henriksson, 1988). Artiklarna speglar en mångsidighet av värderingar till hur man för ett textilt kulturarv vidare inom hemmet eller som skol- eller yrkesutbildning i både nära och fjärran världsdelar. Det är främst i Norden som det bedrivs obligatorisk slöjdundervisning. I de europeiska länderna kan slöjdverksamhet vara kopplad till teknikområdet eller till ett mer konstnärligt uttryckssätt. I afrikanska länder kan undervisning inom slöjdområdet vara knuten till hantverks- och yrkesutbildning. I delar av världen kan "slöjdundervisning" överensstämma med pysselverksamhet och bestå av terapibetonat arbete som att exempelvis måla gipsfigurer eller lära sig knyta fina rosetter. Det finns också stora skillnader i vad som i några länder kan associeras med "finflicksutbildning", i att utbilda för verkstads-golvet eller att bedriva undervisning i slöjd som en del av helheten i skolan. I delar av världen finns fortfarande så pass mycket husbehovsslöjd i hemmet att man anser att eleverna i skolan inte skall behöva ägna sig åt verksamheter de redan är förtrogna med utan istället lära sig läsa, skriva och räkna. Vad slöjdämnet kan innehålla och tillföra som undervisningsämne är i stora delar av världen fortfarande uppmärksammat i alltför ringa utsträckning.

Gosslöjden som utformades av Salomon vid Nääs slöjdseminarium kom att införas i flertalet av svenska skolor. Men på Nääs förekom även textila kurser och kurser i hushållsgöromål samt sommarkurser med dans, simning och gymnastik. Vid denna tid skilde man på textil och trä - och

metallslöjdsutbildning. Den textila utbildningen var i dåtidens samhälle en utbildning som var "legitim" att utbilda sig i, som kvinna, vid sidan av exempelvis hushållsutbildningar, sjuksköterskeutbildningar och lärarinneutbildningar. Att bli handarbetslärarinna kunde man först bli i Stockholm hos Hulda Lundin (1947-1921). Lundin införde en metod "Stockholmsmetoden" som var influerad av en tysk modell (Trotzig, 1997). I sin metodiska undervisning valde Lundin ut modeller som var lämpliga i ett enkelt hem. Alla fick lära sig samma handgrepp i samma ordningsföljd. Modellserierna innehöll enkla plagg, utsmyckade och flärdfria arbeten. Lundins handledningsbok och undervisningsmaterial användes i de flesta skolor i landet och på lärarinneseminarier.

Slöjdu utbildningen i Göteborg

Slöjdu utbildningen i Göteborg har sina rötter i Nordenfeltska skolan som grundades av Maria Nordenfelt (1860-1941). Nordenfelt var utbildad hos Lundin i Stockholm men kritiserade tidigt Lundins strikta modellserier. Nordenfelt gav också ut en bok i handledning i handarbete (1919). Nordenfelt utvecklade Lundins grundtankar att arbetet skulle utföras från det lätta till det svårare, men utan att kopiera. Att kopiera, menade Nordenfelt, skulle leda till att eleverna skulle bli uttråkade och tappa lusten. Föremål skulle väljas efter elevens hem- och ortsförhållanden. Nordenfelt var mycket driftig och visade sin verksamhet utåt i flera utställningar både i Sverige och utomlands (Kihlman, B., Malmberg, K. & Rundqvist, P., 1991). Institutionen för hushållsvetenskap i Göteborg har ett mycket värdefullt textilarkiv med Maria Nordenfelts textilier och mönstersamlingar. År 1991 firade slöjdu utbildningen i Göteborg 100 år med en stor och uppskattad utställning *Hjärna Händer*.

Idag ingår slöjdu utbildningen (i mjuka och hårda material) i Göteborg som en del av hushållsvetenskapen. Varje utbildningsort inom slöjdområdet har utvecklat sin tradition och format utbildningen, en sorts institutionalisering. I Göteborg har ett resurshushållningsperspektiv utvecklats. Resurser av intresse inom hushållsvetenskap är av både materiellt som immateriellt slag. Till det materiella hör t.ex. råvaror, utrustning, verktyg, pengar och energi och till det immateriella hör t.ex. kunskap, värderingar, handlingsberedskap, hälsa och tid. Till de materiella resurserna i slöjden

räknas givetvis råvaran t.ex. bomull men också konstgjorda material, svenska - utländska träslag, hållbarhet - skötsel, redskap, verktyg och maskiner, produkten i sig t.ex. skålen eller kjolen. Immateriella resurser i slöjden kan innefatta t.ex. handlingsberedskap, att kunna själv - att inte stå handfallen bredvid, initiativförmåga, vård, hälsa, kreativitet och självkänsla som några exempel.

Generera vetenskaplig kunskap

Genom ett historiskt perspektiv (dåtid) kan det vara enklare att förstå varför ett ämnesområde har utvecklats till hur det ser ut idag. Om man ser till de *metoder* som användes var det t.ex. Hulda Lundins och Otto Salomons modellserier med arbete från det lättare till det svårare. Vad gäller det *vetenskapliga* kan Otto Salomons rika internationella kontakter, kommunikation genom slöjdundervisningsblad, nedskrivna föreläsningar och översättningar av böcker på flera språk värderas som ett sätt att vetenskapligt generera kunskap på (vid denna tid inom ett område utan akademiska traditioner). Speciellt kan man lägga märke till de starka kvinnorna. Hulda Lundins bok trycktes i 8 olika upplagor mellan 1892-1924. Bokens idéer kom därför att nå många och slöjdundervisning skulle bäst ske som den beskrevs i boken. Maria Nordenfelts bok kom ut i en upplaga 1919. Däremot verkade Nordenfelt på andra sätt t.ex. med internationella utställningar som också kan ses som ett sätt att sprida kunskap på. Men både Lundin och Nordenfelt var *kvinnor*. Att vara kvinna vid denna tid var inte helt utan betydelse jämfört med de möjligheter som t.ex. Salomon hade, som man, att knyta kontakter genom sin stora bekantskapskrets. (Trotzig, 1997)

I och mot ett komplext samhälle

Vad gäller slöjden i skolan kan det finnas en risk med att endast betrakta den som ett ämne isolerat till skolans värld. Istället kan en större uppmärksamhet riktas på samspelet mellan det man lär sig hemma, på fritiden, i skolan och i ett framtidsperspektiv. Detta gäller såväl materiella som immateriella faktorer.

Det är omöjligt att sia om framtiden i ett komplext samhälle med varierande familjestrukturer i ett mångkulturellt samhälle där olika kulturer möts. Arbete åt alla eller hur jordens resurser kommer att fördelas är inte möjligt att uttala sig om. Att uppmärksamma olikheter och låta slöjdundervisningen vara kopplad till elevernas "verklighetsvärld" dvs. den värld som eleverna lever och utvecklas i, materiellt och immateriellt i ett resurshushållningsperspektiv, kan ses som ett bidrag till handlingsberedskap inför framtiden.

Det gäller dessutom att uppmuntra nutidsforskning om vad slöjd-undervisning kan innebära då slöjdområdet inte har någon etablerad forskningstradition. I artiklar om elevens erfarenhetsvärld i dagens slöjdundervisning och sociokulturell reproduktion och nyskapande i slöjdundervisning har svensk slöjd uppmärksammats ur ett materiellt och immateriellt perspektiv (Johansson, 1996a; 1996b). Forskning pågår utifrån videoinspelad slöjdundervisning, över tid, tillsammans med elever och lärares dagboksanteckningar samt enkäter till elevernas föräldrar. Forskning om slöjdaktiviteter kan ge väsentliga bidrag till att utveckla kunskaper i och mot ett komplext samhälle. Beslutsfattare och en bredare allmänhet måste få möjlighet att skapa sig en förståelse som bygger på en vetenskaplig förankring för att beakta slöjdens möjligheter i ett framtids-samhälle. Inom Norden har ett forskningssamarbete inletts med hjälp av den nordiska NordFo-organisationen (Nordiskt Forum för Forskning och Utvecklingsarbete inom forming, handarbejde och slöjd samt duodji/sameslöjd) och genom det av NorFA (Nordisk Forskarutbildningsakademi) finansierade nordiska forskarnätverket *Slöjkompetens i nordisk kultur* kan forskningssamarbetet utvecklas vidare dels inom Norden men också internationellt.

Referenser

- Heidengren, A. (1906). *Manual de sloyd cubano*. Habana: Imp. y lib. "La moderna poesia".
- Henriksson, R. (1988). *Textilkultur - mitt livslånga intresse. Samlade artiklar och reportage*. (Dokumentation från pedagogiska fakulteten 33/1988). Vasa: Åbo Akademi, Institutionen för lärarutbildning.

- Johansson, M. (1995). Slöjd - om kunskap och kultur. I L. Lindfors & J. Peltonen (Red.) *Slöjddkompetens i nordisk kultur. Del I*. Techneserien: Forskning i slöjdpedagogik och slöjdvetenskap B:1/1995, 115-129. Vasa: Åbo Akademi, Institutionen för lärarutbildning/Slöjdpedagogik.
- Johansson, M. (1996a). Elevers erfarenhetsvärld i slöjden. Observation genom videoinspelning - en förstudie. I L. Lindfors & J. Peltonen (Red.), *Slöjddkompetens i nordisk kultur. Del II*. Techneserien: Forskning i slöjdpedagogik och slöjdvetenskap B:1/1996, 40-53. Vasa: Åbo Akademi, Institutionen för lärarutbildning.
- Johansson, M. (1996b). Craft and design (Slöjd) - sociocultural reproduction and new creation. In L. Lindfors, J. Peltonen & M. Porko (Eds.), *Slöjd Competence in Nordic Culture. Part III*. Techne series: Research in Slöyd Education and Crafts Science B:2/1996, 56-77. Vasa: Åbo Akademi University, Faculty of Education.
- Johansson, M. & Lundqvist, B-O. (1996). Slöjd på Kuba. Ämne med svenska anor. *Slöjdforum*. (2), 18-19.
- Kihlman, B., Malmberg, K. & Rundqvist, P. (1991). *Hjärna Händer. 100 års textil slöjd*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för slöjd och hushållsvetenskap.
- Lindfors, L. (1991). *Slöjdverksamhetens grunddimensioner vid arbetsinläring i ett slöjdpedagogiskt perspektiv*. (Rapporter från Pedagogiska fakulteten 33/1991). Vasa: Åbo Akademi, Pedagogiska fakulteten.
- Lindfors, L. (1992). *På väg mot en slöjdpedagogisk teori. Paradigmutveckling och kunskapsbehållning - sammanfattning av tre studier*. (Rapporter från pedagogiska fakulteten 34/1991). (Doktorsavhandling). Vasa: Åbo Akademi, Institutionen för lärarutbildning/Institutionen för pedagogik.
- Moreno Herrera, L. (1997). *Cuban Slöyd. History and educational research on developing creativity. Four articles. Craft Education in the Cultural Struggle. Part VII*. (Publications from the Faculty of Education, Åbo Akademi University No 2 1997). Vasa: Åbo Akademi University, Faculty of Education.
- Suojanen, U. (1997). Slöjd som en del av hållbar utveckling. I P. Seitamaa-Hakkarainen & M. Uotila (Eds.), *Produkt, fenomen, upplevelse*. Techne series: Research in Slöyd Education and Crafts Science B:3/1997, 73-87. Helsinki: University of Helsinki, Department of Teacher Education. Section of Textiles, Clothing and Craft Design Studies.

- Thorbjörnsson, H. (1990). *Nääs och Otto Salomon - slöjden och leken*. Helsingborg: Ordbildarna AB.
- Trotzig, E. (1997). "Sätta flickan i stånd att fullgöra sina husliga plikter". *Fyra märkeskvinnor och flickors slöjdundervisning*. (Linköping studies in Education and psychology Dissertations No 54). Linköping: Linköping University, Department of Education and Psychology.